

УДК 796.332.03:378.091.212

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.101.19>

Є. А. Захаріна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри управління фізичною культурою і спортом
Національного університету «Запорізька політехніка»

А. Г. Захаріна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та фізичного виховання
ПВНЗ «Український гуманітарний інститут»

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ФУТБОЛЬНИХ ЛІГ У СВІТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДОСВІД ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена історичним передумовам, етапам формування й розвитку системи національних футбольних ліг у світі, а також аналізу ролі міжнародних футбольних організацій ФІФА та УЄФА. У роботі висвітлено еволюцію лігових структур від британської моделі кінця XIX століття до сучасних високодохідних комерційних утворень. Приділено увагу процесам, що активізувалися після пандемії COVID-19, зокрема цифровізації, появі нових економічних викликів і кризи довіри між клубами та регуляторами. Проаналізовано різні моделі управління та фінансування ліг у Європі, США та Азії. Підкреслено сильні та слабкі сторони кожної з них. Розкрито ключові аспекти ліцензування клубів, фінансового фейр-плей і механізмів інтеграції національних структур у глобальну систему управління футболом.

З'ясовано роль міжнародних футбольних організацій, зокрема ФІФА та УЄФА, у формуванні та регулюванні сучасної системи футбольних ліг. Проаналізовано механізми гармонізації футбольного простору Європи через єдині вимоги до організації національних чемпіонатів, кубкових змагань, регламентів заявкової кампанії та системи кваліфікації до єврокубків. Представлено приклади впливу рейтингу національних асоціацій на розподіл квот для участі в Лізі чемпіонів та Лізі Європи, що стимулює футбольні федерації до підвищення ефективності спортивного та фінансового управління. Виявлено сильні та слабкі сторони кожної з них, а також відмінності у правовому регулюванні, способах розподілу доходів і ролі телеправа.

Приділено увагу нефінансовим напрямкам діяльності ФІФА та УЄФА. Охарактеризовано програмами розвитку дитячо-юнацького та жіночого футболу, інвестиції в інфраструктуру, підготовці арбітрів та підтримці освітніх ініціатив. Проаналізовано подвійний характер ролі цих організацій: з одного боку, вони є гарантими стабільності та єдності футбольної системи, з іншого – об'єктами критики через централізоване управління й нерівність у доступі до ресурсів серед клубів і національних асоціацій.

З'ясовано, що ефективність діяльності ФІФА та УЄФА у майбутньому буде залежати від здатності підтримувати баланс між інтересами різних учасників футбольного процесу. Матеріал базується на сучасних наукових дослідженнях, офіційних документах УЄФА та ФІФА, а також аналітичних даних футбольної індустрії. Представлене дослідження має практичну цінність для фахівців галузі спорту, науковців і студентів закладів вищої освіти.

Ключові слова: футбол, асоціації, футбольні клуби, клуб, команда.

Постановка проблеми. Станом на початок XXI століття футбол остаточно закріпився як провідна форма глобалізованого спорту, у якому беруть участь понад 240 мільйонів зареєстрованих гравців у більш ніж 200 національних федераціях [6]. Механізми функціонування сучасного професійного футболу неможливо уявити без наявності комплексної, ієрархічної та інституційно закріпленої системи ліг, яка одночасно виконує спортивну, економічну, соціальну та культурну функції. Пандемія COVID-19 ініціювала системну кризу у футбольній індустрії, яка загострила струк-

турні дисбаланс й прискорила перехід до цифрових форм взаємодії (стримінгові платформи, e-commerce, big data у спортивній аналітиці). Криза довіри між клубами та УЄФА, викликана проєктом Європейської Суперліги, засвідчила розбалансованість між спортивними й комерційними інтересами.

З метою допуску футбольних клубів до участі в професійних змаганнях на національному та міжнародному рівнях, за ініціативою УЄФА було запроваджено систему ліцензування клубів. Відповідно до цієї системи, кожен професіональ-

ний футбольний клуб зобов'язаний відповідати визначеним контрольним критеріям, серед яких важливе місце займають фінансові показники. Європейська Комісія підтвердила доцільність та необхідність впровадження таких ліцензійних вимог як на європейському, так і на національному рівнях, розглядаючи їх як дієвий інструмент забезпечення належного управління у сфері спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційна структура світового футболу побудована за трирівневою ієрархією. На глобальному рівні функціонує Міжнародна федерація футбольних асоціацій (ФІФА), яка здійснює загальне управління та контроль за розвитком футболу у світі. Регіональний рівень представлений континентальними об'єднаннями, зокрема в Європі – це Союз європейських футбольних асоціацій (УЄФА). На національному рівні кожна держава має власну футбольну асоціацію, яка відповідає за розвиток футболу, організацію внутрішніх змагань і контроль за економічною діяльністю клубів у межах своєї юрисдикції. Водночас національні асоціації зобов'язані дотримуватися норм національного законодавства та загально-визнаних правил, встановлених ФІФА й відповідними регіональними конфедераціями [2].

ФІФА здійснює нормативну уніфікацію трансферного ринку, розробляє календар міжнародних матчів, впроваджує дисциплінарні процедури, які є обов'язковими для національних асоціацій. УЄФА, у свою чергу, формує регулятивну рамку для клубного футболу в Європі через механізми ліцензування, фінансового моніторингу, інфраструктурних критеріїв та організацію змагань під своєю егідою. Обидві організації фактично інституціоналізували вертикаль впливу на національні ліги, підпорядковуючи їхні нормативні системи єдиним стандартам [5].

Міжнародні футбольні організації, зокрема ФІФА (Fédération Internationale de Football Association) та УЄФА (Union of European Football Associations), відіграють ключову роль у регулюванні та гармонізації національних лігових систем, забезпечуючи не лише дотримання єдиних правил, а й стабільність, прозорість і конкурентоспроможність футбольних змагань на глобальному рівні [10].

ФІФА, як вища керівна інстанція світового футболу, розробляє загальні статuti, регламенти, трансферні правила та етичні стандарти, які є обов'язковими для національних асоціацій. Одним із ключових механізмів гармонізації є FIFA Regulations on the Status and Transfer of Players, що забезпечують уніфікований підхід до переходу футболістів між клубами різних країн, захист прав гравців та стабільність контрактних зобов'язань. ФІФА також координує міжнародний календар, організовує глобальні турніри та забезпечує інтеграцію нових федерацій у єдину систему.

УЄФА, відповідальна за розвиток футболу в Європі, виконує регулювальну функцію в межах 55 національних асоціацій, впливаючи на стандарти ліцензування клубів, фінансовий контроль, структуру змагань та розвиток інфраструктури. Програма «Club Licensing and Financial Fair Play Regulations» [5] запроваджена УЄФА стала важливим елементом стабілізації європейського футболу, адже вона вимагає від клубів фінансової прозорості, забороняє витратити більше, ніж зароблено, і впроваджує санкції у разі порушень.

Мета статті: аналіз історичних передумов, етапів становлення та еволюції системи національних футбольних ліг у світі, а також визначення ключових чинників, які вплинули на їхнє формування, структурування та розвиток та оцінка ролі міжнародних організацій ФІФА, УЄФА.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування футбольних ліг як інституцій відбувалося в контексті індустріального зламу XIX століття, насамперед у Великій Британії, де спорт поступово інтегрувався в освітню, армійську та робітничу культуру. Заснування у 1863 році Футбольної асоціації Англії (The FA) започаткувало процес кодифікації правил гри [5]. У цьому ж соціальному контексті з'являється Football League (1888) – перша в історії лігова структура, що систематизувала змагальну діяльність шляхом впровадження турнірної моделі з очковим підрахунком та фіксованим календарем [1].

У цей період відбувається активне поширення лігової моделі, сформованої у Великій Британії, на території континентальної Європи та Латинської Америки. Зокрема, в таких країнах, як Італія (1898), Іспанія (1929) та Аргентина (1891), було створено національні ліги, які адаптували британську модель під власні соціокультурні й організаційні особливості [8]. При цьому зберігалися ключові принципи регулярності матчів і турнірної системи. Проте більшість цих ліг на початковому етапі існували в умовах аматорського статусу та мали обмежене регуляторне забезпечення.

Після започаткування чемпіонатів світу (1930 р.) ФІФА утверджується як глобальний координатор футбольного процесу. У країнах Європи та Латинської Америки відбувається поглиблення структури, ліги набувають багатетапної конфігурації з пониженням та підвищенням команд. У 1954 році створено УЄФА – як орган «supranational governance» у межах європейського футбольного простору [1].

Розвиток масового телебачення, поява ефективних маркетингових стратегій і активне залучення спонсорів стали рушійними чинниками трансформації футбольних ліг у високодохідні комерційні структури. Знаковою віхою цього процесу стало створення у 1992 році англійської Прем'єр-ліги як юридично незалежної організації,

що ознаменувало перехід від традиційної спортивної моделі управління до комерційно-орієнтованого підходу в управлінні [9].

Після рішення у справі Босмана (1995) в межах ЄС трансферна політика була лібералізована, що підвищило мобільність гравців та інтенсифікувало міжнародні трансфери. УЄФА впровадила механізми фінансового фейр-плей (FFP) та стандарти клубного ліцензування, які стали умовою доступу до єврокубкових змагань [10].

У країнах з розвиненою футбольною традицією (Англія, Німеччина, Італія, Іспанія) сформовано багаторівневу систему ліг, що охоплює як професійні, так і аматорські рівні [4]. Це створює умови для горизонтальної мобільності клубів, реалізованої через механізм спортивної ротації. Така система сприяє збереженню спортивної інтриги та відкриває шлях амбіційним колективам з нижчих дивізіонів до найвищих щаблів футбольної ієрархії.

Водночас в окремих країнах (зокрема США) реалізовано закриту модель ліги, де підвищення та пониження відсутні. Це забезпечує економічну стабільність франшиз, однак суперечить принципу відкритої конкуренції, що є фундаментальним для європейської моделі.

Модель володіння клубами значною мірою впливає на управлінські та стратегічні рішення. В Англії, Іспанії, Італії переважає приватна форма власності, що відкриває двері для великих інвестицій, але також супроводжується ризиками комерціалізації та концентрації капіталу. У Німеччині діє унікальна модель «50+1», яка гарантує, що контроль над клубом залишається за його членами або уболівальниками, тим самим зменшуючи

ризики зовнішнього впливу та зберігаючи соціальну функцію футболу [8].

У країнах Азії (наприклад, Японія) та Франції спостерігається активна участь муніципалітетів у фінансуванні клубів та розвитку інфраструктури, що дозволяє збалансовано поєднувати професіоналізм і соціальну відповідальність.

Фінансова модель футбольних ліг визначається співвідношенням між доходами від телевізійних прав, спонсорства, квитків та державної підтримки. Найуспішнішою у цьому контексті є англійська Прем'єр-ліга, яка завдяки централізованому продажу телеправ та ефективному маркетингу демонструє найвищі показники доходів серед усіх європейських чемпіонатів.

На противагу цьому, в Україні та Італії зберігається залежність від окремих меценатів або дотаційних моделей, що призводить до фінансової нестабільності клубів та загрожує цілісності змагань.

Кожна модель стикається з власними викликами. В Україні – це наслідки військової агресії, відтік гравців, руйнування інфраструктури та скорочення аудиторії [3]. В Італії – проблеми боргового характеру, низька відвідуваність і застаріла спортивна інфраструктура. У США – питання інтеграції в глобальну футбольну систему при збереженні власної унікальної моделі. Разом з тим, країни з ефективним поєднанням відкритості, фінансової прозорості й підтримки фанатської культури (наприклад, Німеччина) демонструють стійкість, зростання глядацької уваги та стабільний розвиток ліг.

Особливої уваги заслуговує роль УЄФА в гармонізації лігових систем через єдині вимоги до

Таблиця 1

Порівняння національних моделей футбольних ліг

Країна	Кількість рівнів	Система підвищення/вильоту	Тип власності клубів	Фінансова модель	Особливості
Англія	8+ включно аматорські	Так, жорстка конкуренція	Приватна (інвестори, консорціуми)	Телеправа, квитки, спонсори	EPL –комерціалізована ліга. Глибока структура
Іспанія	4–5 (La Liga Tercera)	Так	Приватна (SAD – акціонерні товариства)	Децентралізовані доходи, централізовано з 2016 р	Сильна поляризація доходів між клубами
Німеччина	5+	Так	50+1 контроль вболівальників	Прозора звітність, ліцензія	Демократична модель, висока відвідуваність
Італія	4–5	Так	Приватна часто сімейна, корпоративна	Борги, спонсорство	Інфраструктурні проблеми, низька відвідуваність
Франція	3–4	Так	Приватна + муніципальна участь	ТВ, державні дотації	Підготовка гравців для Європи
США (MLS)	1+ незалежні нижчі ліги	Ні, закрита система	Франшизи	Централізований маркетинг, розподіл доходів	Схоже на NBA, немає вильоту
Японія	3 професійні рівні	Так	Корпоративна власність	Контроль витрат, участь муніципалітетів	Сильна робота з фанатами
Україна	3–4 (УПЛ → ПФЛ)	Так, з винятками	Приватна олігархічна, корпоративна	Нестабільність, дотації	Війна, відтік гравців, розрив між клубами

організації чемпіонатів, формату проведення національних кубків, регламенту заявок, кваліфікації до єврокубків. Наприклад, розподіл квот для участі в Лізі чемпіонів та Лізі Європи залежить від рейтингу національної ліги, що спонукає асоціації до вдосконалення змагального процесу та фінансового управління.

Разом із тим, роль ФІФА та УЄФА не обмежується лише нормативним впливом. Через освітні програми, інвестиції в дитячо-юнацький спорт, реконструкцію стадіонів, організацію арбітражу та розвиток жіночого футболу, ці організації сприяють гармонійному зростанню всіх сегментів футбольної системи.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що роль ФІФА та УЄФА у формуванні системи футбольних ліг є подвійною: з одного боку, вони виступають гарантами стабільності, а з іншого – стають об'єктом критики через централізований характер управління й економічну нерівність серед учасників змагань. Попри це, саме діяльність цих структур забезпечує існування глобальної футбольної екосистеми, де збережено єдині стандарти гри, арбітражу та трансферної політики. У перспективі ефективність ФІФА та УЄФА визначатиметься їхньою здатністю збалансувати інтереси великих і малих футбольних спільнот, підтримуючи не лише комерційну привабливість спорту, а й його соціальну місію як універсального інструменту єднання народів.

Висновки і пропозиції. Формування національних футбольних ліг стало підсумком тривалого розвитку, у якому поєдналися традиційні засади організації спорту, що сформувалися наприкінці XIX – на початку XX століття, із сучасними цифровими, технологічними та комерційними підходами XXI століття. Це результат переходу від класичної моделі спортивного самоврядування до високотехнологічної системи глобального масштабу. Футбол функціонує не лише як гра, а й як частина економіки, медіа та культури. Історично футбольні ліги виникали як локальні ініціативи з метою регламентації змагань між клубами, однак з розвитком засобів масової інформації, глобальної інфраструктури вони перетворилися на складні багаторівневі системи, що охоплюють не лише спортивний компонент, а й соціальний, економічний, культурний та політичний контексти.

Зі зростанням впливу наднаціональних органів управління футболом, передусім ФІФА та УЄФА – відбувається послідовна уніфікація нормативно-правового поля у сфері професійного футболу. Зокрема, це стосується гармонізації трансферної політики, єдиних стандартів ліцензування клубів, регламентів проведення змагань, механізмів фінансового фейр-плей та антикорупційного контролю. Такі процеси сприяють підвищенню прозорості та конкурентоспроможності,

але водночас викликають дискусії щодо збереження автономії національних федерацій та культурної ідентичності окремих футбольних традицій.

Національні моделі організації футбольних ліг залишаються надзвичайно різноманітними. У Великій Британії, наприклад, футбольна ліга має глибоке історичне коріння, а клуби часто зберігають форму колективної або приватної власності. У Німеччині домінує модель «50+1», яка передбачає збереження контролю громади над клубами. Натомість у США функціонує франчайзингова модель (Major League Soccer), де клуби фактично є частиною єдиної корпорації. В Україні ж структура футбольної ліги перебуває в процесі трансформації, поєднуючи елементи пострадянської централізації з тенденціями до ринкової лібералізації.

Список використаної літератури:

1. Голдблатт Д. М'яч круглий: глобальна історія футболу. Лондон : Penguin Books, 2006. 974 с.
2. Кошеваров Л., Вплив систем ліцензування клубів та фінансового контролю на конкурентоспроможність футбольних клубів Європи. *Ефективна економіка*. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5447> (дата звернення: 01.08.2025). Назва з екрана.
3. Українська асоціація футболу (УАФ). Офіційні документи та структура ліг [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uaf.ua/> (дата звернення: 11.08.2025). Назва з екрана.
4. Bundesliga. 50+1 Rule Explained [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bundesliga.com/> (дата звернення: 05.08.2025). Назва з екрана.
5. Club Licensing and Financial Fair Play Regulations [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://documents.uefa.com/v/u/MFxeqLNkelkYyh5JSafuhg> дата звернення: 05.07.2025). Назва з екрана.
6. FIFA Statutes and Regulations [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.fifa.com/> (дата звернення: 01.07.2025). Назва з екрана.
7. J-League. League Overview and History [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.jleague.jp/en/> (дата звернення: 07.07.2025). Назва з екрана.
8. Major League Soccer (MLS). Structure and Competition Format [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.mlssoccer.com/> (дата звернення: 01.08.2025). Назва з екрана.
9. Premier League. Annual Financial Review 2023–24 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.premierleague.com/> (дата звернення: 22.08.2025). Назва з екрана.
10. UEFA Club Licensing and Financial Fair Play Regulations [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.uefa.com/> (дата звернення: 12.08.2025). Назва з екрана.

Zakharina Ie., Zakharina A. Development of National Football Leagues in the World: Theoretical Experience for Higher Education Students

The article is devoted to the historical background, stages of formation, and development of national football league systems worldwide, as well as the analysis of the role played by international football organizations such as FIFA and UEFA. It highlights the evolution of league structures from the British model of the late 19th century to the modern high-revenue commercial entities. Particular attention is paid to the processes intensified after the COVID-19 pandemic, including digitalization, emerging economic challenges, and the crisis of trust between clubs and regulatory bodies.

The article analyzes various governance and funding models of football leagues in Europe, the USA, and Asia, emphasizing the strengths and weaknesses of each system. Key aspects such as club licensing, financial fair play, and mechanisms for integrating national structures into the global football governance framework are revealed.

The role of international football organizations—specifically FIFA and UEFA—in shaping and regulating the modern league system is examined. The article discusses mechanisms of harmonizing the European football space through unified requirements for organizing national championships, cup competitions, registration regulations, and qualification systems for European tournaments. It also presents examples of how national association rankings influence quota allocations for the UEFA Champions League and Europa League, which incentivizes federations to improve their sporting and financial governance. The study identifies the legal differences, revenue-sharing mechanisms, and the role of broadcasting rights.

Attention is also given to the non-financial activities of FIFA and UEFA. Their initiatives include the development of youth and women's football, infrastructure investments, referee training, and support for educational programs. The dual role of these organizations is analyzed: on the one hand, they act as guarantors of stability and unity in the football system, and on the other, they face criticism for centralized control and unequal access to resources among clubs and national associations.

The article concludes that the future effectiveness of FIFA and UEFA will depend on their ability to maintain a balance between the interests of various stakeholders in the football process. The study is based on contemporary academic research, official UEFA and FIFA documents, and analytical data from the football industry. This research has practical value for sports professionals, scholars, and students of higher education institutions.

Key words: football, associations, football clubs, club, team.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025